

Kirja jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäinen käsittelee uskontotiedettä tieteenalana ja toinen uskontoa ja yhteiskuntaa. Teoksen kolmas osa käsittelee uskontoon liittyviä kokemuksia ja ilmiöitä. Teoksen 25:stä kirjoittajasta enemmistö työskentelee Helsingin yliopistossa ja varsin moni myös Turun yliopistossa. Åbo Akademin ja Itä-Suomen yliopiston uskontotieteen tutkijoita ei ole kirjoittajien joukossa.

Johdannossa kirjan toimittajat yliopistonlehtori Heikki Pesonen ja professori Tuula Sakaranaho Helsingin yliopistosta avaavat suomalaisen uskontotieteen kehitystä ja esittelevät valikoituja alan yleisteoksia 2000-luvulla. Jo tässä vaiheessa nousee esiin se merkittävä muutos, että suomalaiselle uskontotieteelle aiemmin leimallinen yhteistyö folkloristiikan ja kansanrunouden tutkimuksen kanssa on jäänyt taka-alalle ja osin jopa kokonaan hävinnyt. Perintönä aikaisempien vuosikymmenien uskontotieteilijöiltä on jäänyt melko vahva painotus etnografisiin menetelmiin ja kiinnostus kansanomaista, instituutioiden ulkopuolista uskonnollista elämää kohtaan. Keskeisiksi tutkimusta ohjaaviksi muutoksiksi Pesonen ja Sakaranaho nostavat muun muassa globalisoitumisen ja yksilöllistymisen.

Kirjan ensimmäinen, neljän luvun kokonaisuus käsittelee uskontotiedettä tieteenalana. Osion avaa Heikki Pesosen ja Terhi Utraisen katsaus uskontotieteen syntyyn teologian, humanististen ja yhteiskuntatieteiden risteyskohdassa 1800-luvulta alkaen. Erityisesti suhde teologiaan on ollut ongelmallinen, ja uskontotieteilijät ovat halunneet tehdä siihen selvää eroa. Lisäksi luvussa esitellään uskontohistorian, -sosiologian, -antropologian ja -psykologian tutkimusta.

Yleisesittelyä seuraa Alexandra Bergholmin tarkempi katsaus uskontotieteen kehitykseen, joka aloitetaan saksalaisen indologin Max Müllerin pyhien tekstien vertailevasta tutkimuksesta. Tekstipohjaisesti tutkimuksesta siirryttiin antropologien kenttä- ja nojatuolitutkimukseen, kun tietoa eri puolilla maailmaa harjoitettavista ”primitiivisistä” uskonnoista karttui. Tuolloin pohdittiin laajalti myös uskonnon syntyä ja alkuperää, osana laajempaa kulttuurievoluutioon keskittyvää tutkimusvirtausta. Tätä seuraisi systemaattisempi pyrkimys luokitella maailman uskontoperinteitä, jota kutsutaan uskontofenomenologian nimellä. Uskontofenomenologisen tutkimuksen tunnetuin ja myös kiistanalaisin hahmo on Mircea Eliade. Nykyään uskontofenomenologinen tutkimus on jäänyt taka-alalle ja sen sijaan vallitsee etenkin kulttuurintutkimuksesta ja yhteiskuntatieteistä ammentava lähtökohtien runsaus.

Jaakko Närvän luku uskonnon määrittelystä on uskontotieteen peruskauraa ja tuo hyvin esiin aiheesta vallitsevat näkemykset. Määritelmät voidaan jakaa (1) pyhän ja profaanin erotteluun, (2) perimmäiseen huolenaiheeseen ja (3) yliluonnolliseen liittyviin määritelmiin. Kaikilla on puolensa, eikä määritelmistä vallitse konsensusta. Käytännössä suurin osa tutkijoista suhtautuu uskonnon määritelmiin tutkimuksen työkaluina, joita käytetään tarpeen mukaan.

Tuula Sakaranahon ja Johanna Konttorin luku maailmanuskonnoista lienee kirjan kiinnostavinta antia uskontotieteeseen vasta vihkiytymässä oleville. Monien käsitykset aihepiiristä liittyvät nimenomaan uskontoihin mittavina kansainvälisinä uskomusperinteinä, joita opetetaan selkeinä, erillisinä kokonaisuuksina. Tämä ei kuitenkaan ole erityisen tarkka kuva maailmanuskonnoista, sillä monessa mielessä suuret uskontoperinteet ovat sekä niiden johdon että ulkopuolisten määrittelyiden tuloksia. Arjen tasolla suurten perinteiden sisällä on suuria eroja, ja lisäksi arjen uskonnollisuus ei läheskään aina palaudu yhteen selkeään, kodifioituun perinteeseen. Esimerkiksi ”hindulaisuus” on Intian siirtomaavallan luoma nimi alueen hyvin erilaisille uskomusperinteille, jonka monet ovat sittemmin omaksuneet tosiasialliseksi kuvaukseksi maailmasta.

Teoksen toinen osakokonaisuus käsittelee uskontotieteellisiä näkemyksiä yhteiskunnallisista ilmiöistä. Osion kahdeksan lukua käsittelevät mitä moninaisimpia asioita, joista useimmilla on merkittäviä poliittisia ulottuvuuksia. Tuula Sakaranaho ja Essi Mäkelä tarkastelevat uskonnon-vapausta ihmisoikeutena ja miten tämä näkyy erilaisissa ihmisoikeusjulistuksissa sekä uskontojen rekisteröinnissä esimerkiksi Suomessa. Mikko Sillforsin katsaus ateismiin ja uskonnottomuuteen avaa hyvin ilmiön monimuotoisuutta sekä kuvaa myös ateistien ja uskonnottomien järjestöjä. Aini Linjakummun luku fundamentalismista muistuttaa käsitteen alkuperästä yhdysvaltaisten konservatiivikristittyjen parissa ja samalla kuvaa miten siitä on tullut yleinen määrite myös muille ulossulkeville ja autoritaarisille uskonnollisille ilmiöille.

Jere Kyyrön nationalismia käsittelevä teksti pohtii uskonnon ja nationalismin suhdetta, sekä esittää ajatuksia nationalismista Suomessa, jossa luterilaisen perinne on monin tavoin kietoutunut kansalliseen itseymmärrykseen. Aini Linjakummun toinen artikkeli koskee uskonnollista väkivaltaa, jota tapahtuu uskontojen sisällä, niiden välillä ja niihin ulkopuolisen, valtiollisen toimijan puolelta. Tätä jatkaa Jari Portaankorvan kirjoitus uskonnollisista toimijoista rauhanrakentajina ja uskontodiplomatiasta. Heikki Pesosen ja Mikko Kurenlahden luku käsittelee, kuinka uskonnolliset toimijat ovat huomioineet ympäristökysymykset ja mikä vaikutus on eri uskontoperinteillä ympäristöongelmien ratkaisemisessa. Osion viimeisessä artikkelissa Teemu Pauha ja Johanna Konttori tarkastelevat kansainvälisen muuttoliikkeen ja ylijäsenen uskonnonharjoittamisen merkitystä, joka on tullut ajankohtaiseksi myös Suomessa väestön monimuotoistumisen myötä. He tuovat esille esimerkiksi, miten Helsinkiin suunnitellun suurmoskeijan avulla pyrittiin vaikuttamaan suomalaisiin muslimiyhteisöihin.

Kirjan kolmas osio tarkastelee uskonnollisia kokemuksia ja ilmiöitä. Osion aloittaa Tuija Hovin hieno artikkeli uskonnollisesta kokemuksesta, jossa hän käsittelee muun muassa uskollisia rooleja, uskonnollista merkityksen antoa ja ihmekokemuksia. Helena Kuparin teksti pohdiskelee erilaisia nimityksiä arkiselle uskonnollisuudelle ”eletyn uskonnon” käsitteen kautta ja käyttää esimerkkinä kansaomaista ortodoksisuutta ja miten se on muuttunut ortodoksisen siirtoväen asetuttua pääosin luterilaisille seuduille toisen maailmasodan jälkeen. Mitra Härkönen ja Terhi Utriainen katsovat sukupuolen merkitystä uskonnossa ja selvittävät, miten feministinen uskontokritiikki on muuttanut uskonnontutkimusta. Maija Buttersin artikkeli nostaa esiin kuoleman tutkimuksen ja miten se on muuttunut digitalisoitumisen, bioteknologian ja väestöllisen monimuotoistumisen myötä.

Tiina Mahlamäki ja Nina Kokkinen esittelevät henkisyyttä, uushenkisyyttä ja esoteriaa, jotka ovat ilmiöinä nousseet viime vuosina Suomessa uudelleen näkyviksi. Artikkelit tarjoaa tiiviin tietopakettin tästä moni-ilmeisestä uskonnollisesta virtauksesta. Minna Opas tarkastelee karismaattisen liikkeen syntyä ja leviämistä eri puolilla maailmaa. Tämä helluntailiikkeeseen liitetty ilmiö on yksi merkittävimmistä globaaleista ilmiöistä viimeisen vuosisadan aikana, ja se on levinnyt useiden eri uskontoperinteiden pariin. Teemu Taira pohtii median ja uskonnon suhdetta ja tuo esiin erilaiset aiheita tarkastelevat tutkimusperinteet ja käsittelee esimerkkeinä muun muassa paavin vierailua Isossa-Britanniassa vuonna 2010. Taira osoittaa, että brittimedia nosti esiin tiettyjä aiheita, jotka sopivat silloiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Alexandra Bergholm ja Riku Hämäläinen tuovat esiin aineellisen kulttuurin merkityksen uskontojen parissa. Aineellista kulttuuria voidaan tarkastella esimerkiksi vuorovaikutuksen, aistillisuuden, aika-tilan, orientaation ja tradition näkökulmista (s. 239). Samalla näkökulma toimii

protestanttisen uskontokäsityksen kritiikkinä, joka on vähätelty materiaalistien seikkojen merkitystä uskonharjoittamisessa. Populaarikulttuurin ja uskonnon suhdetta käsittelevät Heikki Pesonen ja Heidi Rautalahti, jotka tuovat esiin ne lukuisat eri tavat joilla uskonnollisia aiheita käsitellään erilaisissa populaarikulttuurin muodoissa, kuten elokuvissa, musiikissa ja videopeleissä. Osion viimeisessä luvussa Essi Mäkelä ja Hanna Gebraad tarkastelevat huumorin ja uskonnon suhdetta ja tuovat esiin esimerkiksi zen-buddhalaisuuden koanit ja diskordianismin, joka on 1950-luvussa syntynyt maailmankatsomuksellinen liike.

Kirjan lopuksi Titus Hjelm esittää henkilökohtaisen näkökulmansa suomalaisen uskontotieteen erityispiirteisiin. Vaikka kirjoitus on tyyllisesti hyvin toisenlainen kuin muut luvut, niin se puolustaa paikkaansa yhtenä mahdollisena reflektiona siitä mistä uskontotieteessä on kysymys. Hjelm näkee suomalaisen uskontotieteen nykyisinä kansainvälisinä vahvuuksina kognitiivisen ja diskursiivisen uskonnontutkimuksen.

Sikäli kun teosta pohditaan uskontotieteen perusopintojen näkökulmasta, niin siinä jää melko vähälle erilaisten käsitteiden esittelyt. Niitä tulee toki useiden artikkelien lomassa, mutta peruskäsitteistön tuntemusta voitaneen pitää perusteiden yhtenä keskeisimmistä asioista. Minkä tahansa alan sanasto tarjoaa tieteenalan yhteisen kielen perusteet, joka mahdollistaa sukelluksen kyseiseen kielelliseen avaruuteen. Tosin käsitteistö tulee esiin myös muissa opintokokonaisuuksissa. Lisäksi kirjan keskeinen jaottelu uskonnon yhteiskunnallisiin ulottuvuuksiin ja kokemuksiin/ilmiöihin on keinotekoinen. Monet luvut olisi voinut sijoittaa kumpaan tahansa kategoriaan, tai jonkun muun otsikon alle. En ole tästä erityisen yllättynyt, sillä suomalainen uskontotiede on moniäänistä ja sen piirissä tehdään monenlaista tutkimusta.

Kokonaisuudessaan *Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia* on monipuolinen kattaus lähestymistapoja siihen, miten uskontoa voidaan tutkia ja minkälaista alan tutkimus on nykypäivänä. Toki teoksessa olisi voinut käsitellä myös lukuisia muita aiheita, kuten uskonnollisia spesialisteja tai yliluonnollisia olentoja, mutta samalla kirjan koko olisi kasvanut, eikä Suomesta edes löydy useista aiheista kokeneita kirjoittajia. Ainoana merkittävänä sisällöllisenä puutteena pidän alan käsitteistön varsin suppeaa esittelyä, joskin sitä tulee ripotellen eri puolella kirjaa. Kenties sitä varten olisi voinut luoda tietolaatikoita tai muulla tavoin nostaa alan termit esille. Muutoin kirja on ilahduttavaa luettavaa, sillä toimittajat ovat tehneet työnsä erinomaisesti.